

Käsitteiden epämukavuus

Kansalaistoiminnan tutkimuksen hankaluus on usein käsitteiden valinta. Ongelma esiintyy erityisesti, kun pohditaan kansalaisille suunnattujen verkkokokeilujen ja projektien vaikutuksia. Verkko ja kansalainen tuntuvat sopivan huonosti yhteen. 'Kansalainen' on osaksi valistuksen ajan tuotetta, mikä herättää epäilyjä sen käyttökelpoisuudesta nykyaikana. Toisaalta kansalaisperspektiivi sisältää luontaisesti ajatuksen vaikuttamisesta, mikä ohjaa tarkastelun saman paradigman suuntaan.

Ongelma koskee yhtä lailla nuorten ja vaikuttamisen tutkimusta. Poliittinen toiminta, ainakaan vanhassa muodossaan, on harvasta nuoresta kiinnostavaa. Nuorten formaalit vaikutusmahdollisuudet ovat myös pienet. Tutkijalle tulee helposti tunne, että kansalaisvaikuttamisen takki ei sovi, vaikka sitä miten kääntäisi. Verkko itsessään on osasyys käsitteiden ongelmallisuuteen mutta myös modernisaatioprosessi globalisaation, individualisoitumisen ja kulttuuristumisen myötä. Netissä syntyy kaiken aikaa uutta aktivismia, joka liittyy sekä identiteetin ja itseilmaisuuden kysymyksiin että sananvapauden ja sosiaalisen organisoitumisen tapoihin. Kansalaisvaikuttamisen diskurssi tuntuu rajoittavalta ja näyttää tuovan relevantista toiminnasta esille vain osan. Sen kautta katsottuna erityisesti nuoret näyttävät helposti passiivisemmiltä ja epäpoliittisemmiltä kuin ovatkaan.

Ongelma voidaan ohittaa ottamalla vaikuttamisen käsite annettuna, kuin itsestään selvänä. Määrittelyä ei silloin tarvita. Ratkaisu ei kuitenkaan toimi kovin hyvin, koska käytännössä vaikuttaminen joudutaan täsmentämään erilaisin termein. Valistuksellisesta kehiksestä voidaan irtautua myös post-alkuisin termein tai keskittymällä kansalaisuuden sosiaalisiin ja kulttuurisiin aspekteihin. Sosiaalisen pääoman käsite on yksi vaihtoehto, jota voidaan käyttää sekä tapana tarkastella asioita toisin että myös yrityksenä ymmärtää kansalaisuuden problematiikkaa tässä ajassa. Vaikuttamisen ja sosiaalisen pääoman ulottuvuudet liittyvät toisiinsa ja tutkija voi itse rakentaa niiden välille haluamansa perhesuhteen. Siis poliittisesta kansalaisuudesta kulttuuriseen kansalaisuuteen ja ongelma on ohi?

Ristiriidat ja vaikutusvallan kysymykset eivät välttämättä jäsenny kovin selvästi sen paremmin kansalaisvaikuttamisen liberalistisessa perinteessä kuin sosiaalisen pääoman käsitteistössäkään. Edellinen perustuu enemmän tai vähemmän oletukselle etujen pluralismista, jossa juuri moninaisuus tasoittaa erilaisten ristiriitojen olemassaolon. Jälkimmäisen lähtökohta on puolestaan sosiaalisen pääoman ja vuorovaikutuksen vahvistumisen positiivinen kehä, jossa valtaan liittyvät ongelmat näkyvät heikosti. Kansalaisvaikuttamisen diskurssi kutsuu myös lähes automaattisesti esiin kunnon kansalaisen ideaalin, jonka sisään on vaikea mahtuttaa radikaalia, ei-parlamentaarista toimintaa. Kansalainen, ainakaan suomalainen, ei oletuksen mukaan kapinoi.

Verkkokokeiluissa kansalaisten väliset kiistat ja erimielisyydet näyttävät myös helposti negatiivisilta ilmiöiltä. Verkon käytön pelätään lisäävän eripuraisuutta, kun toiveissa on konsensus. Kiinnostavaa on kuitenkin se, minkälaisia kiistoja ja erimielisyyksiä verkkopohjainen toiminta herättää ja miten niitä opitaan käsittelemään. Kansalaistoiminnan yhteydessä puhutaan turhan huolettomasti 'yhteisestä hyvästä', joka ei käsitteenä ole lainkaan ongelmaton tai itsestään selvä. Maailmankuvat ja intressit eivät ole yhteneviä, jolloin yhteinen hyvä on vähintään neuvottelun alainen asia. Tutkimus voi tuottaa kansalaisten toiminnasta hyvin harmonisen kuvan ja hyvä niin, mutta oletus erimielisyyksistä on joka tapauksessa realistinen. Kansalaisten tasa-arvo ei ole todellisuutta kuin rajoitetussa juridisessa mielessä.

Toisaalta vaikuttamisen käsitteestä ei ole syytä päästä irti, sillä olennaisen yhteiskunnallisen toiminnan kuvaamiseen tarvitaan termejä. Usein käytettyjä käsitteitä ovat yhteiskunnallinen osallistuminen, paikallinen vaikuttaminen, valtautuminen, kansalaisvaikuttaminen. Käytännössä saattaa kuitenkin jäädä pohtimatta, mistä vaikuttamisen muodosta kulloinkin on kysymys. Projektien suunnittelijoiden, tutkijoiden ja osallistujien näkemykset vaikuttamisesta voivat poiketa paljonkin toisistaan. Mitä vaikuttamisella ymmärretään ja tavoitellaan, on ydinkysymys, joka jää usein taustalle.

Nuoret voivat itse ymmärtää osallistumiseksi jo asioista tietämisen ja niistä keskustelemisen. Silloin on vähintään kysyttävä, mitkä ovat nuorten formaalit vaikuttamiskeinot suomalaisessa demokratiassa. Onko järjestelmän kannalta itseilmaisu eli oman äänen esiin tuominen riittävää vaikuttamista? Entä äänen kuuleminen tai sen huomioon ottaminen? Kenen äänen, yksittäisen nuoren vai kollektiivin? Mitä me itse kukin ajattelemme omista vaikutusmahdollisuuksistamme? Kysymys on kansalaisuuteen oppimisesta, mutta pitäisikö meitä kasvattaa median tai verkon käyttöön, vakiintuneisiin kansalaistaitoihin, poliittiseen aktiivisuuteen vai suurempaan itsehallintaan? Nämä projektit ovat lopulta aika erilaisia vaikka eivät vastakaisia olekaan.

Poliittinen kulttuurimme

Eri maiden poliittiset kulttuurit eroavat toisistaan historiallisen taustan, kansallisten kokemusten ja filosofisten traditioiden osalta. Miten hyvin brittiläisen tai yhdysvaltalaisen kansalaistoiminnan tutkimukset sopivat Suomeen, jossa poliittinen historia on huomattavan erilainen? Henrik Stenius (2003) on vertaillut kansalaisen käsitteellistämisen eurooppalaista perinnettä ja suomalaista yhteiskunnallista kokemusta, jossa valtiollisella alistusasemalla on ollut merkittävä osuus.

Eurooppalainen keskustelu kansalaisten yhteiskunnallisista oikeuksista ja velvollisuuksista on johtanut kiistoihin ja kamppailuihin jo varhaiselta keskiajalta. Niiden seurauksena kansalainen ei ole pysynyt alamaisen asemassa. Esimerkiksi Hollannissa kamppailu kaupunkilaisoikeuksista johti siihen, että kansalainen (mies) määrittyi ensisijaisesti poliittiseksi olennoiksi. Suomalaisessa perinteessä kansalainen sen sijaan nähtiin täysin epäpoliittisena henkilönä. Kansalaisen odotettiin silti osallistuvan sivistysprosessiin eli kouluttavan ja sivistävän itseään ja toisiaan. Stenius puhuu suomalaisesta syvädemokratian muodosta, joka varusti kansalaisen sosiaalisella pääomalla.

Osaksi tästä johtuen lakko-oikeus, poliittinen demokratia ja miesten ja naisten välinen poliittinen tasa-arvo saavutettiin Suomessa vähin konfliktein. Steniuksen mukaan kansalainen ei ollut poliittinen ainoastaan ottaessaan kantaa reformiprojektin kysymyksiin, vaan myös silloin kun kyseessä olivat sivistykselliset tavoitteet.

Vaikka siis suomalainen kansalainen on pitkään antanut päätösvallan edustajilleen ja ollut poliittisesti hiljaa, kulttuurisesti kansalainen on ollut hyvin aktiivinen

Stenius esittää kiinnostavan kysymyksen: voivatko molemmat kansalaisuuden puolet, poliittinen ja kulttuurinen, olla vahvoja samaan aikaan? Hän itse epäilee tätä. Viime aikoina tutkimuksissa on korostettu kulttuuristumisen trendiä eli kansalaisuuden muuttumista poliittisesta kulttuurisemmaksi. Myös verkon merkitystä tässä muutoksessa on pohdittu. Käsittääkseni voidaan ajatella, että kulttuurinen ja poliittinen puoli tukevat toisiaan ja ovat molemmat yhtä tarpeen. Hyvä kysymys joka tapauksessa on, minkälainen on tämän hetken suomalainen poliittinen kulttuuri.

Osallistumisen ei tarvitse tarkoittaa yksin formaalia päätöksentekoa, vaan siihen kuuluu myöskin kansalaisaktiivisuus eli ihmisten omaehtoinen toiminta. Nuorison kohdalla kysymys on epäilemättä enemmän vapaaehtoisesta aktiivisuudesta kuin oikeuksiin ja velvollisuuksiin perustuvasta formaalista demokratiasta. Suomalainen hallintojärjestelmä on selvästi ilmaissut tarvitsevansa itsellistä kansalaista, mutta raja suotavan ja epäsuotavan aktiivisuuden välillä on usein häilyvä. Hallinnon näkökulmasta kansalainen voi mennä liian pitkälle. Jos kansalaisuus nähdään prosessina, uusien aloitteiden rooli on selvä. Uudet ja alun pitäen epämuodolliset toimintatavat voivat myöhemmin muuttua vakiintuneiksi osiksi demokraattisia käytäntöjä. Harvoin tosin itseksensä ja ilman kiistoja.

Max Jakobson (2005) on uudessa kirjassaan ehdottanut seitsemän miehen salaisen kabinetin perustamista, jotta asiat valtakunnassa hoituisivat tehokkaammin. Salaiset kabinetit eivät ole sinänsä uutta, sen sijaan sellaiselle tarjottu virallinen asema on. Jakobson perustelee ehdotustaan sillä, että nykyinen julkinen keskustelu ei ole yksimielistä. Toisin sanoen talouselämä karsastaa erilaisia näkemyksiä ja keskustelua. Tämä on vastakkainen näkemys sille, miten Raymond Williams (1961) aikoinaan ymmärsi demokratian olemuksen. Hänelle demokratian pitkä vallankumous tarkoitti kehityskulkua, jossa ihmiset saavat oman elämänsä edellytykset vähitellen haltuunsa. Pyrkimys on kohti suurempaa itsehallintaa. Siihen tarvitaan välttämättä keskustelua.

Poliittisen kulttuurin käsitteet jäsentävät maailmaa ja joskus myös mullistavat sitä. Koska ne ovat mukana jatkuvassa kamppailussa, niistä on pidettävä huolta. Niitä ei sovi jättää suojattomiksi.

Kirjallisuus

Jakobson, Max (2005)

Tulevaisuus? Helsinki: Otava.

Stenius, Henrik (2003)

Kansalainen. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Jussi Kurunmäki & Kari Palonen & Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (toim.) Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsittehistoria. Tampere: Vastapaino.

Williams, Raymond (1961)

The Long Revolution. London: Longman.